

SPOREN⁴⁴ VAN HERINNERING

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN DRIEMAANDELIJKE UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

APRIL - MEI - JUNI 2022

HET VERZET HERDENKEN VAN HET VERZET

Actualiteit

75 jaar na de bevrijding
eindelijk Herdenking van
het Verzet op TV
p. 2

Auschwitz

De herinnering aan het
Verzet in het staatsmuseum
van Auschwitz-Birkenau
p. 4

Uitgediept

De herinnering aan het
Belgisch Verzet
p. 6

No Comment

p. 11

Vraagstuk

Het monument voor
Joodse Verzetsstrijders
p. 12
+ pedagogische fiche p. 17

Wist je dit?

De muurplaat voor
de 'valse' Soir
p. 18

Klasreflectie

Het Verzet als thema
in de filmindustrie
p. 21

Nawoord

p. 23

UITGELEZEN?

DEEL MIJ MET COLLEGA'S...

75 JAAR NA DE BEVRIJDING IS ER EINDELIJK PLAATS VOOR HERDENKING VAN HET VERZET OP DE BEELDBUIS

Een degelijke herdenking van het Verzet kwam er in het televisie-landschap – pas – 75 jaar na de bevrijding. Na Kinderen van de collaboratie in 2017 bracht de zender Canvas in 2019 Kinderen van het verzet. Dertien getuigen vertellen hoe de erfenis van de Tweede Wereldoorlog hun eigen leven heeft bepaald, soms tot vandaag. Ze vertellen over de verzetsdaden van hun ouders en hoe ze daar soms zelf bij werden betrokken, over het verlies en de pijn, over de verschrikkingen van de Nazi-concentratiekampen en onverwerkte oorlogstrauma's. Hoe bepalend is de oorlog geweest voor deze 'tweede generatie'-oorlogsslachtoffers? En hoe kijken de getuigen naar de wereld van vandaag? In een tijd van polarisering en extremisme uiten sommigen hun vrees voor de toekomst en hameren ze op het belang van de herinnering. We laten de makers van dit programma zelf aan het woord over het 'denken en herdenken over en van het Verzet'.

Olivier Goris, netmanager Canvas: "Met *Kinderen van het verzet* brengt Canvas een noodzakelijke reeks over de manier waarop wij in Vlaanderen omgaan met moeilijke bladzijden uit onze geschiedenis. Verzet en collaboratie zijn latente thema's in onze maatschappij, ze zorgen nog altijd voor beroering. 'Kinderen van het verzet' geeft een stem aan mensen voor wie de oorlog traumatische ervaringen heeft gebracht, maar die hun verhaal decennialang nergens kwijt konden. De reeks toont aan dat de Tweede Wereldoorlog ook 75 jaar na datum nog altijd gevolgen heeft in het Vlaanderen van vandaag."

Koen Aerts, historicus aan de UGent, zorgde net als bij de *Kinderen van de collaboratie* ook nu voor de wetenschappelijke begeleiding: "*Kinderen van het verzet* is een even logisch als noodzakelijk vervolg op *Kinderen van de collaboratie*. Logisch omdat ook deze reeks focust op kinderen die opgroeien in de schaduw van het oorlogsverleden. Noodzakelijk omdat ze een portret brengt van kinderen die in de hoek zitten waar tijdens de bezetting de klappen vielen, een kamp dat na de oorlog vaak werd vergeten of geridiculiseerd. Hoewel het verzet als winnaar uit de oorlog kwam, verloor het in de Vlaanderen de strijd

om de herinnering. Canvas maakt de inhaalbeweging en geeft dat verhaal een stem, een gezicht en een betekenis."

Nico Wouters is directeur van het Studiecentrum Oorlog en Maatschappij (CegeSoma). Hij beaamt het gebrek aan aandacht waar verzetsmensen decennialang mee moesten omgaan: "De geschiedenis van het verzet in Vlaanderen is niet zozeer 'onverwerkt verleden' als wel 'vergeten verleden'. Terwijl de collaboratie en de repressie overmatig veel aandacht krijgen, verdwijnt het verzet na 1945 geleidelijk tussen de plooiën van de geschiedenis.

Kinderen van het verzet

Piet Boncquet

© CANVAS

Toch heeft het verzet ook in Vlaanderen een sterke aanwezigheid en een rijke geschiedenis. Daarom is deze reeks wellicht nog belangrijker dan die over de collaboratie. 75 jaar na de bevrijding voegt ze een essentiële laag toe aan de eenzijdige oorlogsherinnering in Vlaanderen.”

Dertien lotgenoten aan het woord

De dertien 'kinderen van het verzet' die in deze reeks aan het woord komen, vormen geen homogene groep. Ze staan allemaal anders in het leven, met hun eigen bagage en overtuigingen. Wat ze wel delen, is de erfenis van een bezwaard oorlogsverleden. De groep is ook in de benadering van dat verleden heel divers, maar één ding hebben ze allemaal gemeen: ze zijn trots op hun ouders, die ervoor hebben gekozen zich niet neer te leggen bij de Nazi-bezetting en actief in het verzet te stappen. Ook al had die keuze voor velen van hen dramatische gevolgen. De getuigen vertellen over de risico's die hun ouders namen tijdens de oorlog. Die ouders zaten allemaal in het verzet, maar hiel-

den zich met heel verschillende activiteiten bezig. Sommigen verspreidden sluikpers, anderen hielpen mensen onderduiken en nog anderen pleegden aanslagen of sabotagedaden.

Sommige getuigen hebben de oorlog als kind of als jonge tiener heel bewust meegemaakt, anderen zijn pas jaren na de oorlog geboren. De jongste getuige in de reeks is 53, de oudste is 92. De oudere getuigen zijn vaak getraumatiseerd door wat ze tijdens de oorlog zelf hebben beleefd. Sommige van hen zagen hoe hun ouder of ouders werden gearresteerd door de Duitsers. In een aantal gevallen keerden ze nooit terug. De getuigen herinneren zich hoe het voelde om voortdurend in angst te leven, bang voor een inval van de Gestapo. En hoe het was om als kind een groot geheim te dragen, waar je tegen niemand iets over mocht zeggen. Al die ervaringen hebben op hen een blijvende impact gehad.

De jongere getuigen in de reeks delen dan weer andere ervaringen. Zij behoren tot een naoorlogse generatie die opgroeide in een gezin waar de oorlog nog da-

Vanaf het moment van de Duitse inval in mei 1940 begon ook het verzet tegen de bezetting. Vaak ging het om gewone burgers die, uit overtuiging of uit vaderlandsliefde, actief of passief verzet pleegden tegen Duitse soldaten, de Duitse oorlogsmachine en Belgische collaborateurs. In de loop van de oorlog organiseerde het verzet zich en werd het gewelddadiger omdat de bezetter zich genadeloos opstelde. De diepe tegenstelling tussen 'witten' en 'zwarten', tussen verzetslui en collaborateurs, heeft de naoorlogse samenleving getekend. Onder meer daardoor is, zeker in Vlaanderen, het verhaal van de weerstand minder bekend. Onterecht zoals blijkt uit de pakkende getuigenissen in *Kinderen van het verzet*. Het boek, samengesteld door historicus en archeoloog Piet Boncquet, verscheen in samenwerking met Canvas. De serie kan nog steeds bekeken worden via deze link: <https://www.vrt.be/vrtnu/a-z/kinderen-van-het-verzet/>

gelijks aanwezig was. Maar vaak rustte op dat verleden een taboe, waardoor het onmogelijk was om vragen te stellen aan hun ouders. De kinderen werden geconfronteerd met gebeurtenissen en emotionele uitbarstingen die ze niet konden plaatsen en niet zelden zochten ze zelf een manier om te ontsnappen aan die oorlog. Meestal voelden ze pas decennia later de nood om te gaan graven in het oorlogsverleden van hun ouders. Wat ze ook deden en doen in het leven, ook voor hen is de oorlog nooit ver weg.

Experten aan het woord in de slotaflevering

Aan het einde van de reeks volgt er een aflevering met uitsluitend historici. Die gaat over de manier waarop Vlaanderen sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog is omgegaan met de herinnering aan het verzet. ■

Uit: *Kinderen van het verzet*.
Persdossier – oktober 2019
Kinderen van het verzet is een
productie van Canvas.
www.canvas.be

DE HERINNERING AAN HET VERZET **UITGEBEELD** IN HET STAATSMUSEUM VAN AUSCHWITZ-BIRKENAU VANDAAG

Auschwitz en Birkenau zijn als museum de evocatie van het Joodse en het Poolse lijden dat op deze plaatsen een hoogtepunt kende tussen 1940 en 1945. Tussen de beelden, memorialen en plakaten met opschriften is het aspect ‘verzet’ op het eerste gezicht moeilijk te vinden. De meeste aandacht gaat overduidelijk naar de herinnering van de slachtoffers en het verzet werd als thema vooral behandeld in de permanente tentoonstelling. In dit laatste nummer gewijd aan het thema ‘verzet’ maken we een synthese van dit fenomeen in KL Auschwitz.

In de historische traditie is verzet "iemand wiens acties erop gericht zijn de vijand te verhinderen zijn doelstellingen te bereiken". Hoewel de redenen voor de overweging dat verzet in de eerste plaats een zaak van militaire actie is, moet het verzet in kampen op een meer gedetailleerde manier worden beschouwd. Gemakshalve kunnen, ondanks de grote verschillen tussen de soorten kampen die in het 'systeem' van Auschwitz aanwezig waren, de meest verbreide verzetsdaden als volgt worden opgesomd:

- vormen van geestelijk verzet, waarbij men tot elke prijs, zelfs in de gaskamer, probeerde te strijden voor het behoud van de waardigheid van het slachtoffer. Hier zouden we het voorbeeld van Mala Zimetbaum kunnen vernoemen, die waardig en strijdvast bleef tot het laatste moment voor haar executie. Over haar hadden we het reeds in het nummer 42 van *Sporen van Herinnering*.

- clandestiene verspreiding van culturele en politieke activiteiten en uitingen van religieus ritueel. Hier zou men het klassieke voor-

beeld van de omgekeerde 'b' in de leuze *Arbeit macht frei* aan de ingang van het *Stammlager* Auschwitz I kunnen melden. Er is echter een debat over het feit dit al dan niet als een verzetsdaad te beschouwen, sommige onderzoekers melden dat het slechts om een bepaald lettertype gaat zonder dat de 'b' opzettelijk omgedraaid zou zijn.

- daden van solidariteit en altruïsme, die dikwijls met gevaar voor eigen leven werden verricht zoals het uitdelen van voedsel en medicijnen aan de zwaksten, de bescherming van zieken, enz. gericht op verbetering van de levensomstandigheden van sommige gevangenen. In dit nummer leest u meer over het in Polen fel besproken voorbeeld van Maximilian Kolbe;

- documentatie-activiteiten, zowel op papier als op foto, uitgevoerd om de herinnering levend te houden aan de gebeurtenissen die in het kamp hebben plaatsgevonden, de namen van de gedeporteerden en de misdaden van de folteraars te ontmaskeren; - interne sabotage, ongeacht de duur van de resultaten ervan. Van

dit type verzet spraken we met het voorbeeld van Witold Pilecki in *Sporen* 42;

- spontane of georganiseerde opstanden, ontwijkingen; - de strijd om politici of leden van de interne clandestiene organisatie tot *Kapo* benoemd te krijgen;

- actief verzet met acties van gewapende opstand. Hier is één voorbeeld zeker vermeldenswaardig, met name de opstand van het *Sonderkommando* op 7 oktober 1944 in Birkenau.

Wij hebben melding gemaakt van individuele acties, die vaker voorkwamen in de concentratiekampen, werkkampen en subkampen dan in de vernietigingszones, waar de korte duur van de internering het ontstaan van enige vorm van solidariteit verhinderde, maar het documentaire materiaal laat ons toe meer te verwijzen naar vormen van georganiseerd verzet. In de eerste twee jaar in Auschwitz waren het vooral Poolse nationalist en legerofficieren, samen met communisten, die de eerste clandestiene verzetsorganisaties oprichtten. Om veiligheidsredenen was de eerste taak van de clandestiene organi-

◀ Foto genomen vanuit Krematorium V in Birkenau om de lijkverbrandingen te illustreren aan het einde van *Aktion Höß*, waarbij zo'n 312.000 Hongaarse Joden werden vermoord tussen half mei en begin augustus 1944

saties het identificeren van mogelijke militanten om zich te beschermen tegen de infiltratie van spionnen. De doelstelling om de levensomstandigheden in het kamp te verbeteren hield onder meer in dat gewone gevangenen werden vervangen door politieke geïnterneerden om de functie van *Kapo* of andere belangrijke functies op te nemen. De titel van *Kapo* of *Prominent* (bevoorrechte kampgedetineerde) gaf vaak macht op leven en dood over de geïnterneerden. De politieke *Kapo*'s hadden veel macht om de afranselingen te laten verminderen. Ze hadden toezicht op een gelijke verdeling van kleding en voedsel, spoorden spionnen op. Daarnaast probeerden ze de productie te saboteren, het werk van het ondergrondse comité te verdezelen enz. Soms slaagden deze *Prominenten* erin om in de ziekenzalen, met de hulp van geïnterneerde artsen, enkele gedetineerden die gevaar liepen wegens ziekte of gebrek of wegens hun clandestiene activiteiten in het kamp, te beschermen voor selectie en dwangarbeid. Velen van hen riskeerden hun leven,

maar anderen lieten zich corrumperen door de bevoorrechte omstandigheden die hun nabijheid bij de SS en de structuur van het kamp met zich meebrachten. Een van de doelstellingen van het ondergrondse verzetscomité, vooral in de werkkampen, was om zoveel mogelijk politieke geïnterneerden op de hoogte te houden van het verloop van de oorlog. Contacten met het verzet buiten het kamp waren moeilijk en zeer riskant. Na verloop van tijd sloten zich naast communisten en militairen ook sociaaldemocraten, katholieken, protestanten, Joden en vele mannen en vrouwen aan bij de verzetsorganisaties, zonder partij- of religieuze overtuiging, maar even vastbesloten om zich tegen de nazi's te verzetten. In het concentratiekamp Auschwitz waren er vele gevallen van opstand, sabotage en in het algemeen demonstraties van verzet, maar zij slaagden er nooit in de machine van vernietiging te stoppen. Zelfs pogingen tot of succesvolle ontsnappingen kunnen worden beschouwd als vormen van verzet. De permanente tentoonstelling en de verschillende tentoonstel-

lingen in de paviljoenen van de landen zijn in permanente evolutie. Het aspect verzet is hier uiteraard veelvuldig in verwerkt. Een van de meest gebruikte beelden wanneer men het over de uitroeiing in Auschwitz heeft is genomen door de verzetsleden van het *Sonderkommando* in de zomer van 1944. Het nemen van deze foto's aan *Krematorium V* is een daad van verzet in de mate dat deze mannen hun leven riskeerden om aan de wereld te tonen wat de nazi's kost wat kost wilden verhuilen. Toch is een duidelijk standbeeld of monument ter ere van het verzet tot nu toe afwezig in het geheel van het Staatsmuseum Auschwitz-Birkenau, alsof een plek als Auschwitz geheel dient gelinkt te worden aan de uitroeiing en een andere, zoals bijvoorbeeld Buchenwald, volledig in de optiek van het (politiek) verzet dient gezien te worden. De geschiedenis is echter meer gelaagd en complexer dan dat. ■

Frédéric Crahay
Directeur
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

DE HERINNERING AAN HET BELGISCHE VERZET TIJDEN VERANDEREN

De Tweede Wereldoorlog heeft in België talloze herinneringen voortgebracht die regelmatig met elkaar wedijveren. Hoewel de herinnering aan het verzet en het patriottisme aanvankelijk de herdenkingen monopoliseerden, is het voor de figuur van de verzetsstrijder moeilijk gebleken de tand des tijds te doorstaan.

HET BELGIË VAN ONMIDDELIJK NA DE OORLOG VIERT ZIJN HELDEN

Hoewel de inspanningen en resultaten van het Belgische Verzet niet te verwaarlozen zijn, looft de bevolking vlak na de bevrijding vooral de geallieerde soldaten. Anders dan in Frankrijk, bevrijden de geallieerden het Belgische grondgebied in een razend tempo en dat duwt de militaire verdiensten van het Verzet naar het achterplan. Desondanks staan de verzetsstrijders vlak na de oorlog in aanzien en de overheid neemt initiatieven om hun moed te eren en hun leed te erkennen.

Het Fort van Breendonk wordt in 1947 uitgeroepen tot Nationaal Gedenkteken en wordt in het collectieve geheugen een symbool van de nazi-onderdrukking in België. De patriottische herdenkingsgemeenschappen benutten de Congreskolom en gedenkplaatsen van de Eerste Wereldoorlog om er hun mannen en vrouwen te herdenken naar het model van de oud-strijders.

Tegelijk ontwikkelt de regering een erkenningsbeleid dat morele en materiële compensaties biedt aan verdienstelijke burgers. Het begrip 'verzet' verliest zijn strikt militaire dimensie en burgerlijke verzetsstrijders, werkweigeraars en gedeporteerde arbeiders krijgen een wettelijk statuut. Dit erkenningsbeleid brengt echter de verdeeldheid aan het licht die bestaat binnen de verschillende onderdelen van het Verzet en zorgt voor een aanhoudende concurrentie tussen slachtoffers van de nazi-onderdrukking. De Joodse slachtoffers zullen nog tientallen jaren worden uitgesloten van de herinnering aan de oorlog.

EEN LEGER DAT ZICH TERUGTREKT IN DE SCHADUW

De welwillendheid van de autoriteiten ten overstaan van de strijders van het schaduwleger blijft echter beperkt tot herdenkingen en de toekenning van een statuut. In werkelijkheid wantrouwen ze de bewegingen ontstaan uit het Verzet, met name de commu-

nisten en royalisten. Vanaf dat moment wordt het Verzet op geen enkele manier meer met de macht geassocieerd zoals het dat had gehoopt en er is al snel sprake van een breuk met de politiek. Die wil vooral de vooroorlogse orde herstellen.

De politieke wereld zal zich geleidelijk onttrekken aan de herdenkingssfeer. In het Franstalige landsdeel zijn de drie traditionele partijen (katholiek, liberaal en socialistisch) niet noemenswaardig bij het Verzet betrokken geraakt, zelfs al tellen ze wat verzetsstrijders in hun midden. Ze hebben er bijgevolg geen belang bij deze herinnering in stand te houden. De communisten zijn de enigen die echt tegen de bezetter vochten, maar in de context van de Koude Oorlog wordt de communistische partij vanaf de verkiezingen van 1949 weggestemd en de herinnering aan haar verzetsstrijders vertraagt. In het overwegend katholieke Vlaanderen begint de Vlaamse beweging in heropbouw zich vanaf 1945 te roeren voor een amnestie voor de Vlaamse

collaborateurs, die ze beschouwen als 'nationalisten die even op een dwaalspoor zijn geraakt'. De verzetsstrijders zijn fervente tegenstanders van de amnestie, maar ze worden aan de kant geschoven, zelfs weggezet als anti-Vlaams, door een volksofinie die de repressie van de collaboratie hoofdzakelijk beschouwt als een vorm van anti-Vlaamse repressie. Afgezien van dit gebrek aan politieke steun is er binnen de verzetsbeweging een diepe verdeeldheid, met overtuigingen van extreemlinks tot extreemrechts. De schijnbare eenheid van het Verzet breekt uiteindelijk helemaal over de Koningskwestie en de afloop daarvan in 1950. De linkervleugel, waartoe de meest virulente tegenstanders van Leopold III behoren, is vierkant tegen de Leopoldistische beweging. Ondertussen is ook de Koude Oorlog gestart en de meningsverschillen tussen de communistische stroming en de rechtse bewegingen van het Verzet groeien uit tot een onoverbrugbare kloof. Verdeeld en zonder politieke

hefbomen kan het Verzet zijn stem niet langer laten horen. Bovendien wordt de Vlaamse roep om autonomie begin jaren 1960 steeds sterker en raakt de Belgische politiek gestructureerd rond een communautaire tweedeling. Het nationale relaas en de herdenking van de oorlog worden ook een bron van conflict tussen de twee gemeenschappen van het land. In de federale staat in wording vindt de patriottische boodschap van de verzetsstrijders nog weinig weerklank. Gericht op de strijd tegen amnestie en de verdediging van de natie, lijkt de verzetsstrijder onverbiddelijk een relik uit het verleden. De Belgische staat voert niet langer een actief beleid ter herdenking van de Tweede Wereldoorlog; in het Fort van Breendonk, symbool van de strijd van de Belgische politieke gevangenen, steekt de overheid vanaf de jaren 1970 geen middelen meer en het bezoekersaantal slinkt. Het zijn de patriottische verenigingen en de verenigingen van oud-strijders die zelf herdenkingen organiseren en

zich bezighouden met het oprichten van herdenkingsplaatsen, zoals in Anderlecht waar in 1972 een Nationaal Museum van de Weerstand wordt geopend in een voormalige clandestiene drukkerij¹. Dit museum is een privé-initiatief van verschillende bewegingen van het Belgische Verzet (waaronder met name het Onafhankelijkheidsfront). Het is een bescheiden museum maar het beschikt over een erg rijke collectie ondanks de zeer beperkte middelen.

DE HERINNERING AAN HET VERZET, EEN INSTRUMENT OM BURGERSCHAP BIJ TE BRENGEN

In de jaren 1980 wordt in Kiel een proces gevoerd tegen de verantwoordelijken van de deportatie in België². De publicaties van Maxime Steinberg zetten de genocide op de Joden op de agenda. De Joodse gemeenschap eist nu haar plaats op en wordt zich bewust van het herdenkingsbelang van de Dossinkazerne die in 1995 het Joods Museum van Deportatie en Verzet zal

© Carcob

Herdenking aan de Congreskolom, een emblematische plaats van het Belgische patriottisme. De politieke gevangenen nemen de codes van de oud-strijders over, zoals het tonen van vlaggen en het leggen van bloemenkransen. (Brussel, 1948)

De verenigingen verdedigen de materiële en morele belangen van voormalige verzetsstrijders en houden de herinnering in stand (Affiche van de vereniging van het Belgisch leger der partizanen, Brussel, 1947)

worden. De opkomst van de herdenking van de Holocaust voltooit het afbraakproces waar de herinnering aan het Verzet al een tijd mee te kampen had. De aandacht gaat nu naar de Joodse slachtoffers van de oorlog, die decennialang onzichtbaar zijn gebleven. De rassenvolgeningen gaan de collectieve herinnering aan de oorlog domineren. In de jaren 1990 zal dit echter drastisch veranderen. De heropleving van extreemrechts leidt ertoe dat de politiek steeds meer belangstelling toont voor deze periode en de 'herdenkingsplicht' als een bolwerk van de democratie gaat voorstellen. De herinnering aan de oorlog wordt in het teken van de mensenrechten geplaatst waarin de genocide op de Joden centraal staat. Van nu af aan worden alle vervolgingen en alle vormen van onderdrukking en geweld herdacht. Het Verzet raakt op de achtergrond en verdwijnt zelfs helemaal uit het collectieve geheugen, zeker in Vlaanderen.

De overheid investeert in herdenkingsplaatsen en financiert nieuwe musea. Het ministerie van Defensie ontfermt zich terug over het Fort van Breendonk, renoveert het en tovert het om tot een *Human Rights Memorial*, waarbij het aspect 'strijden voor het vaderland' wordt losgelaten. Het Nationaal Gedenkteken verschuift van 'de verheerlijking van patriottische waarden naar mensenrechten' tot groot ongenoegen van de voormalige politieke gevangenen die zich buitengesloten voelen en protesteren tegen dergelijke 'herinneringsverdringing'³. Dezelfde evolutie doet zich voor in het deportatiemuseum van Mechelen, dat het Memoriaal, museum en onderzoekscentrum Kazerne Dossin wordt, waarin educatie over de Shoah wordt gecombineerd met die over de mensenrechten. Dit is ook het geval in het zuiden van het land waar in 1993 op initiatief van voormalige politieke gevangenen de *Territoires de la Mémoire* wordt opgericht. Het

centrum omschrijft zichzelf als een centrum voor educatie over het Verzet en burgerschap en richt zich in de eerste plaats tot een schoolpubliek. In Brussel ten slotte, zal het Museum van de Weerstand, dat al jaren gesloten is, in de loop van 2023 zijn deuren heropenen onder een nieuwe naam, het Huis van het Verzet, met de volgende doelstellingen: 'onderhouden, ontwikkelen en doorgeven van de burgerzin en het verzet, de strijd tegen het totalitarisme en het verdedigen van vrede, democratie en mensenrechten'⁴.

Ook vandaag nog krijgen vooral de Joodse slachtoffers aandacht, maar er lijkt zich de laatste tijd een schuchtere evolutie af te tekenen in een andere richting, met initiatieven die erop gericht zijn de verzetsstrijders uit de anonimiteit te halen. Een daarvan is de plaatsing van gedenkkasseien voor de laatste woonplaatsen van de verzetsstrijders die begraven liggen of lagen in het Ereperk der Gefu-

De herdenking van de Tweede Wereldoorlog vormt een belangrijk onderdeel van de burgerschapseducatie. Jaarlijkse herdenking in het Fort van Breendonk, 23 september 2020

Een gedenkkassei wordt geplaatst voor de laatste woning van Hersz Dobrzinski, verzetsstrijder gefusilleerd op 14 juli 1943 op de Nationale Schietbaan (Charleroi, 8 oktober 2019)

silleerden op de Nationale Schietbaan van Schaarbeek⁵. Sinds 2018 zijn er op initiatief van de vzw Auschwitz in Gedachtenis 85 gedenkassen geplaatst in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en 10 in Charleroi⁶. Bovendien is het Ereperk der Gefusilleerden op 31 mei 2021 een 'Nationale Necropolis' geworden. Enkele maanden later kende de minister van Defensie dezelfde titel toe aan de citadel van Luik. Daar bevinden zich 415 graven van mensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn gefusilleerd of neergeschoten. ■

Sarah Timperman
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Meer informatie:

Bruno Benvindo en Chantal Kesteloot, *Témoins, historiens, États : mémoires de la Seconde Guerre mondiale en Belgique (1945-2015)*, in Jacqueline Sainclivier, Pierre Laborie, Jean-Marie Guillon (eds.), *Images des comportements sous l'Occupation*, Presses universitaires de Rennes, 2016, p. 93-111.

Bruno Benvindo en Evert Peeters, *Scherven van de oorlog. De strijd*

om de herinnering aan WOII. 1945-2010, Waterloo, Renaissance du Livre, 2012.

Bruno Benvindo, 'Autoriteit(en) over het verleden. (On)getemde herinneringen in Breendonk, 1944-2010' in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XLII, 2-3, p. 48-77.

Fabrice Maerten (dir.), *Papy était-il un héros ? Sur les traces des hommes et des femmes dans la Résistance pendant la Seconde Guerre mondiale*, Brussel, Racine, 2019.

Une rue sans mémoire, des résistants sans histoire ? door Chantal Kesteloot (CegeSoma):
<https://www.belgium-wwii.be/nl/debatten/une-rue-sans-memoire-des-resistants-sans-histoire.html>

Daniel Weysow, *Project voor het plaatsen van herinneringskassen voor de verzetsstrijders die tijdens de Tweede Wereldoorlog op de Nationale Schietbaan en in Breendonk gefusilleerd werden en begraven liggen in het 'Ereperk der Gefusilleerden' (Brussel)*. Tekst online op de website van de Stichting Auschwitz:
<https://auschwitz.be/images/paves-projet-tir-national.pdf>

(1) In deze voormalige fotograafwerkplaats (Lauwers) werd de clandestiene 'Le Faux Soir' gemaakt.

(2) Acties gevoerd tegen het hoofd van de Sipo-SD in Brussel, Ernst Ehlers en zijn ondergeschikte Kurt Asche, *Judenreferent* belast met de deportatie van Roma en Sinti. Ernst Ehlers pleegde anderhalve maand voor de start van het proces in Kiel in 1980 zelfmoord.

(3) Bruno Benvindo, 'Autoriteit(en) over het verleden. (On)getemde herinneringen in Breendonk, 1944-2010', p. 71.

(4) Gemeente Anderlecht, persbericht *Huis van het Verzet*, 25 november 2019.

(5) Het Duitse leger hield de Nationale Schietbaan tijdens beide Wereldoorlogen bezet. Tal van verzetsstrijders werden er gefusilleerd. Ze vonden hun laatste rustplaats in het 'Ereperk der Gefusilleerden', een begraafplaats achteraan het gebouw.

(6) Zie de lijst van kassen op onze website: <https://auschwitz.be/fr/actives/paves-de-memoire>

In deze rubriek geven wij beelden of teksten mee zonder commentaar. Wat weet jij over de inhoud, welk is volgens jou de link met het thema en wat is jouw kritisch standpunt over de gegevens op deze pagina? Stuur jouw mening op naar georges.boschloos@auschwitz.be en maak kans één van onze publicaties naar keuze te winnen.

NO COMMENT

The Partisan

Leonard Cohen

When they poured across the border
I was cautioned to surrender
This I could not do
I took my gun and vanished.

I have changed my name so often
I've lost my wife and children
But I have many friends
And some of them are with me

An old woman gave us shelter
Kept us hidden in the garret
Then the soldiers came
She died without a whisper

There were three of us this morning
I'm the only one this evening
But I must go on
The frontiers are my prison

Oh, the wind, the wind is blowing
Through the graves the wind is blowing
Freedom soon will come
Then we'll come from the shadows

*Les Allemands étaient chez moi
Ils me dirent, « résigne-toi »
Mais je n'ai pas peur
J'ai repris mon arme*

*J'ai changé cent fois de nom
J'ai perdu femme et enfants
Mais j'ai tant d'amis
J'ai la France entière*

*Un vieil homme dans un grenier
Pour la nuit nous a caché
Les Allemands l'ont pris
Il est mort sans surprise*

Oh, the wind, the wind is blowing
Through the graves the wind is blowing
Freedom soon will come
Then we'll come from the shadows

<https://www.youtube.com/watch?v=GCKM7MQYmg>

HET MONUMENT VOOR **JOODSE VERZETSSTRIJDERS** BIJ HET NATIONAAL GEDENKTEKEN DER JOODSE MARTELAREN VAN BELGIË IN ANDERLECHT

Het Monument voor Joodse Verzetsstrijders is pas jaren na de inhuldiging van het Nationaal Gedenkteken der Joodse Martelaren van België aan het Gedenkteken toegevoegd. Wij schetsen hier hoe beide huldebetuigingen tot stand kwamen en hoe het Monument in het Gedenkteken geïntegreerd werd. In 1961 brengt de Unie van Joodse Gedeporteerden, onder het voorzitterschap van Maurice Piro, een bezoek aan het 'Mémorial au Martyr Juif inconnu'¹ (*Gedenkteken voor de Onbekende Joodse Martelaar*) in Parijs. Daar ontstaat het idee voor een eigen Nationaal Gedenkteken. Omdat het oorspronkelijke plan om dat in de Mechelse Dossinkazerne te doen, niet kan doorgaan, stelt de gemeente Anderlecht een terrein ter beschikking. Dat gebeurt op initiatief van burgemeester Joseph Bracops² die als politiek gedeporteerde

de concentratiekampen van Auschwitz en Ebensee heeft overleefd.

Op 13 maart 1964 schrijven het organisatiecomité achter het Gedenkteken en de Koninklijke Federatie van de Architectenverenigingen van België (FAB) een wedstrijd uit. Er worden vierentwintig projecten ingediend en dat van André Godart wordt weerhouden. Het ontwerp van Godart bestaat uit een sacrale ruimte van 500 m² die als openluchtsynagoge gebruikt kan worden en de vorm van een zeshoek heeft – de net niet perfecte hexagonale structuur verwijst naar de Davidster en staat tegelijk symbool voor een gebroken gemeenschap. De drie meter hoge muren rondom zijn bekleed met 108 platen van zwart graniet waarin – in letters van 3 cm hoog – de namen van de 24.036 uit België gedepoteerde Joodse martelaren gebei-

teld staan. Binnenin is er een op het oosten gericht podium-altaar, met tegen de muur daarachter een motief van stalen kettingen die een zesarmige menora vormen (*in plaats van de gebruikelijke zeven, verwijzend naar de zes miljoen Joodse slachtoffers van de Holocaust*). De metalen structuur boven het podium herinnert aan de treinsporen die naar de barakken van de concentratiekampen leidden. In een ondergrondse ruimte onder het podium bevindt zich de crypte waar het bezoekersregister bijgehouden wordt en boeken en brieven met getuigenissen bewaard worden, naast perkamenten met daarop de namen van de martelaren die vanuit andere landen gedepoteerd werden. Het centrale binnenplein is aangelegd in bruine baksteen, de brede trapstructuren eromheen bestaan uit geprefabriceerde betonplaten. De

verschillende ingangen worden met stevig traliewerk afgesloten. Op zondag 28 maart 1965 wordt de eerste steen gelegd (foto 1). Net als in Parijs zit er een urne in vervat met daarin de assen van de martelaren van Auschwitz (foto 2). Op 18 augustus 1966, zes maanden na de eerstesteenlegging, schrijft de secretaris van het Nationaal Comité, Marc Goldberg, een Memento van drie bladzijden, waarin hij van tevoren de voorwaarden voor het bouwwerk schetst aan voorzitter Bernard Tarnowski. Dat Memento wordt via een brief op datum van 2 februari 1967 onder de leden verspreid. Hij herinnert aan de 'filosofie achter het Monument' en

stelt dat het, naast een plaats van bezinning en gebed, 'ook een eerbetoon [moet zijn] aan al diegenen die in ons land het nazisme bestreden en bijna 20.000 Joden van de deportatie en de dood hebben gered'³. Het Gedenkteken wordt uiteindelijk vier jaar later, op zondag 19 april 1970, ingehuldigd. (foto's 3 en 4) Onder auspiciën van de Stichting Nationaal Gedenkteken der Joodse Martelaren van België, op 9 augustus 1972 opgericht om het beheer van het monument te verzekeren⁴ – gezamenlijk voorgezeten door Maurice Pioro en diamanair Joseph Komkommer die de Joodse gemeenschap van Antwerpen vertegenwoordigt (en

bij zijn overlijden wordt opgevolgd door Claude Marinower) – worden tijdens een vergadering op 22 maart 1978⁵ in het Centraal Israëlitisch Consistorie van België twee commissies opgericht. Be-doeling is over een 'toevoeging' aan het Gedenkteken na te denken, passend binnen het kader van het zogeheten 'Huldecomité van de Joden van België aan hun Helden en Redders (1940-1945)'.

De Commissie 'Hulde aan de Redders'

Onder het voorzitterschap van Rik Szyffer bereidt de eerste Commissie 'Hulde aan de Redders'⁶ een ceremonie voor als blijk van hun erkentelijkheid. Dov Lieberman,

Foto 1: Uitnodigingskaart voor de plechtige ceremonie bij de eerste steenlegging van het Gedenkteken

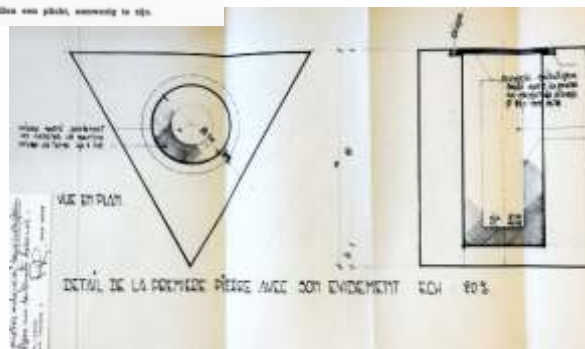

Foto 2: Detail van de eerste steen met uitsparing

© Kazeme Dossin

© Kazeme Dossin

Foto 3: Toespraak van Maurice Pioro bij de inhuldiging van het Gedenkteken op 19 april 1970, in aanwezigheid van Sam Topor, Victor Jacobowicz en Perel, in gedeporteerdenkledij ▲

notulist tijdens de vergaderingen van de Commissie, herinnert er daarin aan dat tijdens de oorlog van 1940-1945 'een heel aantal niet-Joodse Belgen veel van onze geloofsgenoten geholpen hebben in hun strijd om te overleven, door hen onderdak te bieden, te verbergen of te laten onderduiken'. Hij zegt verder dat in dit verband in 1946 in het Paleis voor Schone Kunsten van Brussel 'een grote huldebetuiging aan deze Belgen is gehouden, in aanwezigheid van Hare Majesteit wijlen Koningin Elisabeth, ministers en hooggeplaatsten van alle politieke strekkingen'. 'Sophie Schneebalg, lid van het 'Huldec Comité', heeft vervolgens een lijst opgesteld met de namen van ongeveer 1.600 Belgen die Joden hebben geholpen tijdens de Duitse bezetting.'

De lijst blijkt niet alleen nog lang niet compleet, voor elke Redder moet ook een dossier met de feiten, gestaafd met bewijsstukken, opgesteld worden. Er wordt een oproep gedaan om de namen te achterhalen van de Redders die zo'n 18.000 Joden verborgen en beschermd hebben tegen deportatie, om hen te eren met een aan hen gewijd werk en een grote hulding die in 1980 gepland staat voor de 150e verjaardag van de Onafhankelijkheid. In april 1979 verschijnt de publicatie getiteld *Huldec Comité van de Joden van België aan hun Helden en Redders 1940-1945. Uitroeiing, Redding en Verzet van de Joden van België*, in hoofdzaak opgesteld door Maxime Steinberg. De grote huldecereemonie vindt plaats op 12 oktober 1980 in Vorst-Nationaal. Naar het voorbeeld

van de procedure zoals die gehanteerd wordt door het Israëlische herdenkingsinstituut Yad Vashem, krijgen 1.500 Redders of hun familieleden een bronzen medaille overhandigd. Met die medaille en een oorkonde eert Yad Vashem mensen die erkend zijn als 'Rechtvaardigen onder de Volkeren' (*een uit de Talmoeed afkomstige eretitel voor niet-Joden die Joden ten tijde van de Holocaust hielpen onderduiken, ontkomen en overleven*), waarna hun namen ook in een muur gebeiteld worden in de 'Tuin van de Rechtvaardigen onder de Volkeren' in Jeruzalem.

De Commissie 'Hulde aan de Helden'

Voorgezeten door professor Chaim Perelman stelt de tweede Commissie, 'Hulde aan de Hel-

▲ **Foto 4:** Het Gedenkteken met centraal de eerste steen

den', een lijst op met de namen van de Joodse verzetsstrijders uit België die vermoord werden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Maurice Piro brengt opnieuw de gewenste uitbreiding van het Nationaal Gedenkteken van Anderlecht ter sprake door te stellen dat 'de verzetsstrijders dan eindelijk een gemeenschappelijke gedenksteen zullen hebben met daarin hun namen gegraveerd, waar de huidige Joodse gemeenschap van België en alle toekomstige generaties hun respect kunnen betuigen tijdens de herdenkingsplechtigheden'⁸. 'Boven het Monument voor de 242 Joodse Helden van België gevallen in het verzet tegen de nazi-bezetter, ingehuldigd op 6 mei 1979 [...] bevinden zich zes vlammen, die de zes miljoen Joodse slachtoffers van de Holocaust symboliseren'⁹. Het monument is dicht bij de ingang geplaatst, tegen de buitenmuur van het Nationaal Gedenkteken. (foto 5)

In 1980 geeft Maurice Piro een overzicht van het werk dat door de twee Commissies verricht is en van het werk dat nog moet gebeuren. Het gaat dan om de inspanningen in de scholen enerzijds (*ten behoeve van de herinneringseducatie*) en de noodzakelijke ondersteuning anderzijds van de procedures die in samenwerking met Béate Klarsfeld (*die er met haar echtgenoot Serge haar levenswerk van heeft gemaakt oorlogsmisdadigers te ontmaskeren*) ingesteld zijn om in Duitsland Ernst Ehlers en Kurt Asche op te sporen, verantwoordelijk voor de deportatie van Joden uit België.

In 1982 krijgen het Nationaal Gedenkteken van Anderlecht en het Monument voor de Helden – naar het voorbeeld van wat Serge Klarsfeld in 1978 voor Frankrijk deed – nog een indrukwekkende aanvulling. In *Het Memoriaal van de deportatie der Joden uit België*, staan de namen van zo'n

25.000 uit Mechelen gedeporteerde mensen opgelijst, met als bijlage het dossier ten laste van de twee belangrijkste hierboven vermelde verantwoordelijken van de Gestapo, met toenmalig hoofdkwartier aan de Brusselse Louizalaan. Serge Klarsfeld¹⁰ en Maxime Steinberg stellen hun *Memoriaal* samen voor. Het titanenwerk krijgt vorm in een gezamenlijke uitgave van de Vereniging der Joodse Weggevoerden in België en Kinderen van de deportatie (Brussel) en The Beate Klarsfeld Foundation (New York).

Op het moment dat u dit leest, is een herinrichtingsplan voor de wijk 'Kanaal-Zuid' goedgekeurd, onder leiding van Beliris, de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en de gemeente Anderlecht. De stedenbouwkundige vergunning die op 14 september 2021 toegekend werd, omvat ook het huizenblok Albert waar het Gedenkteken staat. De omgeving wordt herin-

© Stichting Auschwitz

Foto 5: Monument voor de 242 Joodse Helden van België, gevallen in het verzet tegen de nazi-bezetter, ingehuldigd op 6 mei 1979

Foto 6: Ontwerp van wijkcontract voor het huizenblok Albert, onder leiding van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en Beliris

© Alle rechten voorbehouden

gericht om ruimte te creëren voor een 'Muur van de Rechtvaardigen' en het Monument voor de Helden wordt uiteen gehaald en verplaatst. (foto 6) De werkzaamheden binnen het huizenblok gaan naar verwachting in 2023 van start en zullen eind 2024 voltooid zijn.

We willen deze tocht langs de geschiedenis van het Gedenkteken besluiten met de woorden van Maurice Pioro, zoals vermeld in de inleiding bij het hierboven vermelde dossier van Serge Klarsfeld en Maxime Steinberg: (vrij vertaald) 'In zoverre de misdaden van 40 jaar geleden gelegen waren aan intolerantie, moeten we nu elke vorm van onverdraagzaamheid bestrijden. In zoverre ze gelegen waren aan minachting van de vrijheid, moeten we elke aantasting van de vrijheid aanvechten. In zoverre ze gelegen waren aan de dictatuur, moeten we tegen elke vorm van machtsmisbruik ingaan. En in zoverre ze gelegen waren aan geweld, moeten we alle vormen van agressie zien te weren. Er is maar weinig nodig om monsters te creëren, maar ze verslaan vereist stromen tranen en bloed'¹¹. Zijn woorden blijken eens zo treffend bij de huidige gebeurtenissen op ons continent. ■

Daniel Weyssow
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Een bijeenkomst van leden van het *Centre de Documentation Juive Contemporaine* (CDJC) – in april 1943 opgericht door een veertigtal vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap, vastbesloten archieven, bewijzen en getuigenissen te verzamelen over de gruweldaden tijdens de Tweede Wereldoorlog – gaf in 1947 aanleiding tot de oprichting van het 'Mémorial au Martyr Juif inconnu'.

(2) 'Gewapende Joodse Partizanen van België - Getuigenissen', uitgegeven door 'De Kinderen van Gewapende joodse Partizanen van België', Brussel, 1991 (NL uitgave 1997), p. 88.

(3) Archieven van het Gedenkteken, Joods Museum van België.

(4) Met zetel in de Ducpétiauxlaan 68, 1060 Brussel (Sint-Gillis).

(5) Archieven van het Gedenkteken, Joods Museum van België.

(6) Tot het Initiatiefnemende 'Huldec Comité van de Joden van België aan hun Helden en Redders (1940-1945)' behoorden Jean Bloch, Herman Bochner, L. Davids, R. De Latouwer, Israël Feld, P.N. Ferstenberg, S. Fuhrer, T. Glikberg, Marc Goldberg, Alexis Goldschmidt, Maurice Goldstein, Malvine Gutfreund, Paul Halter, Maurice Heiber, Maurice Jakobowicz, Yvonne Jospa, D. Jurysta, Roger Katz, Willy Katz, Charles Knoblauch, J. Komkommer, Ch. Lerner, Dov Liebermann, George Mahler, Sam Makowski, Anna Marinower, Max Meyer-Munz, Markus Pardes, Chaim Perelman, Maurice Pioro, M. Poringer, Z. Podgaetzki, Sylvain Ringer, J. Rottenberg, M. Schamiso, E. Schmidt, Sophie Schneebalg, Léon Spitz, Jacques Springer, Maxime Steinberg, J. Sterngold, David Suskind, R. Szyffer, B. Tarnowski, M. Wislicki en A.D. Zaidman. Lijst zoals vermeld in het document dat als oproep onder de Joodse bevolking van België werd ver-

spreid, Archieven van de Belgische vereniging van gewezen politieke gevangenen van Auschwitz-Birkenau, kampen en gevangnissen van Silezië, map H, vzw Auschwitz in Gedachtenis.

(7) Deze manifestatie van hun erkentelijkheid aan het Belgische volk, georganiseerd door de Raad van Joodse Verenigingen in België, vond plaats in het Paleis voor Schone Kunsten van Brussel op 5 mei 1946. Aan elke Rechtvaardige of bij diens afwezigheid, zijn/haar erfgenamen, werd een oorkonde overhandigd.

(8) Maurice Pioro, in 'Hulde van de Joden van België aan hun Helden en Redders 1940-1945', brochure uitgegeven door het Huldec Comité, p. 5.

(9) *Ibid.*, p. 29. Zie ook Michel Hérode, Marie-Pierre Labrique en Philippe Plumet, *Paroles de pierres. Traces d'histoire, Démocratie ou Barbarie*, uitg. Racine, Brussel, 2009, p. 70.

(10) 'Met de hulp van het Ministerie van Volksgezondheid en van het Gezin in Brussel kon ik, samen met de opmerkelijke historicus Maxime Steinberg, op alfabetische wijze het memoriaal opstellen van de deportatie van 25.124 Joden uit België en 312 zigeuners', in Beate en Serge Klarsfeld, *Mémoires*, Fayard Flammarion, 2015, p. 451-452.

(11) Maurice Pioro, voorwoord bij *Het Memoriaal van de deportatie der Joden uit België*, gezamenlijk voorgesteld door Serge Klarsfeld en Maxime Steinberg, uitgegeven door de Vereniging der Joodse Weggevoerden in België en Kinderen van de deportatie, Ducpétiauxlaan 68, 1060 Brussel (Sint-Gillis) en door The Beate Klarsfeld Foundation, 515, Madison Avenue, New York NY 10022, Mechelen, 1982, p. 4. Op pagina 5 gevolgd door de foto van het Gedenkteken van Anderlecht.

Naam en voornaam

Klas / Vak

Jaarlijks worden herdenkingsplechtigheden gehouden aan het treinstation van Boortmeerbeek.

Het Atelier Marcel Hastir in Brussel heeft een nauwe link met genoemd station maar hier worden nooit activiteiten gehouden die de verzetsdaden herdenken uit Boortmeerbeek.

Opdracht:

1. Welk is de link tussen beiden oorden?

2. Zoek de details op van de gebeurtenissen die op beiden plekken plaatsvonden.

3. Mocht je gevraagd worden zelf een herdenkingsactiviteit in het leven te roepen in het Atelier Marcel Hastir, wat zou dit inhouden, rekening houdend met de aard van de plek?

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING

is een driemaandelijkse uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis

www.auschwitz.be

DE MUURPLAAT VOOR DE 'VALSE' SOIR RUYSBROECKSTRAAT 35

In de Ruysbroeckstraat 35 in Brussel leest een gedenkplaat: 'Hier bevond zich tijdens de Tweede Wereldoorlog de zetel van de drukkerij van Ferdinand Wellens, waar in de nacht van 6 op 7 november 1943 de 'valse' Soir clandestien werd gedrukt die op 9 november verspreid werd. Door dit bravourestuk wilde het *Onafhankelijkheidsfront* (OF) getuigen van zijn gehechtheid aan de fundamentele vrijheid van meningsuiting en wilde het waardig de 25ste verjaardag van de Duitse overgave na de Eerste Wereldoorlog herdenken.' **[foto 1]**

In dit gebouw drukte Ferdinand Wellens **[foto 2]** 50.000 exemplaren van de 'valse' Soir. In 1985 werd de voormalige drukkerij verbouwd. Het gebouw biedt nu onderdak aan het Lyceum H. Dachsbeck. **[foto's 3 en 4]**
De muurplaat is een realisatie van

het Institut Diderot. De inhuldiging vond plaats op 26 maart 1999 in aanwezigheid van toenmalig schepenen van onderwijs van de Stad Brussel, wijlen Freddy Thielemans, gevolgd door een academische uiteenzetting over de geschiedenis van de 'valse' Soir. Dat was aan de vooravond van een 'Journée de l'enseignement officiel' (*dag van het officieel onderwijs*) georganiseerd door het Centre d'action laïque (*koepel van vrijzinnige verenigingen in Franstalig België*), de Conseil de concertation de l'école officielle (*overlegraad voor het officieel onderwijs*), de Fédération des associations de parents de l'école officielle (*FAPEO, de federatie van ouderverenigingen van het officieel onderwijs*) en de Ligue de l'Enseignement (*onderwijsliga*) ter herdenking van dit belangrijk historisch feit dat eindigde met de arresta-

tie van een vijftiental verzetsstrijders door de Gestapo, onder wie ook Ferdinand Wellens en Théo Mullier. Zij zouden hun deportatie niet overleven.

Maar laat ons eerst terugkeren naar de context waarin de 'valse' Soir is ontstaan. Meteen na de invasie van 10 mei 1940, werd de pers onder de controle van de bezetter geplaatst. Ondanks de risico's voor wie ze maakte en verspreidde, verschenen er tal van clandestiene kranten – zo'n 600 titels. Deze publicaties moesten het moreel van de bevolking op peil houden, ze dienden als aanklacht tegen de bezetter en de collaborateurs en verschaften tegelijk nieuws over de acties van het Verzet.

Ook de krant *Le Soir* werd overgenomen door de bezetter die de touwtjes in handen gaf van enkele collaborateurs (ze kreeg

Foto 2: Portret van Ferdinand Wellens. Bronzen medaillon bewaard in het Huis van het Verzet

© Stichting Auschwitz/Daniel Weyssow

Foto 1: Muurplaat gerealiseerd door het Institut Diderot

© Stichting Auschwitz/Daniel Weyssow

▲ Foto 3: Ruysbroeckstraat 35. De basisschool van het Lyceum H. Dachsbeck in het gebouw van de vroegere drukkerij Wellens

Foto 4: Toegangspoort van de basisschool van het Lyceum H. Dachsbeck

daardoor de bijnaam *Le Soir volé* of *gestolen Soir*). Met een oplage van 300.000 was het nog steeds het meest gelezen dagblad.

Marc Aubrion opperde het idee – dat hij deelde met René Noël – de Duitsers een stevige loer te draaien door een van de edities te vervangen door een identiek ogende uitgave. Die zou dan zo dicht mogelijk bij 11 november 1943, de 25ste verjaardag van het einde van de Eerste Wereldoorlog, in de kiosken en boekhandels verspreid worden om de geallieerde overwinning te gedenken. De twee mannen wilden de bezetters voor schut zetten door ze voor een groot deel van de bevolking belachelijk te maken. Aubrion en Noël waren lid van het Onafhankelijkheidsfront, een van de belangrijkste organisaties van het verzet. Fernand Demany, dokter Albert Marteaux en priester An-

dré Boland hadden het OF in 1941 opgericht met als doel de talrijke verzetsbewegingen te verenigen. Onder hen het Belgisch leger der partizanen, de Patriottische Milities, de 'Rassemblement National de la Jeunesse' (*nationaal jeugdverbond*), maar ook vakbonden en politieke partijen. De organisatie bleek zeer doeltreffend en voerde talrijke sabotageacties uit, ze vervalste documenten en hielp mensen ontsnappen naar Spanje. Daarnaast was het OF ook zeer actief in de clandestiene pers. Het had bijna 250 titels onder zijn hoede.

Tussen de beslissing op 19 oktober 1943 en het ronddragen van de editie van 9 november 1943 verliepen slechts drie weken. Ze moesten het hele plan dus heel snel en uiterst discreet zien rond te krijgen. Dat betekende een drukker en papier vinden, voertuigen om de

krant rond te delen, maar ook redacteuren die bereid waren hun leven te riskeren. Pierre Ansiaux, Fernand Demany en Adrien Van den Branden de Reeth namen de taak op zich om artikels te schrijven. Het werd de perfecte parodie, een gewiekste persiflage op de bombastische en geleende, zelfvoldane en pompeuze, leugachtige en propagandistische schrijfstijl van de handlangers van de bezetter. Pierre Lauwers zorgde in zijn drukkerij aan de Van Lintstraat 14 in Anderlecht voor de fotogravure. Dat gebouw biedt sinds 1972 onderdak aan het Nationaal Museum van de Weerstand, recent omgedoopt tot het Huis van het Verzet.

Wat gebeurde er vervolgens met de twee fotogravureplaten waar de recto verso pagina's van de 'valse' *Soir* mee gedrukt werden? Edouard Misguich, die enkele

Foto 5: Exemplaar van de reproductie van de valse 'Soir', archieven van J. Misguich

© Stichting Auschwitz/Daniel Weyssow

Foto 6: Fotogravureplaat van de 'valse' Soir bewaard in het Huis van het Verzet

© Stichting Auschwitz/Daniel Weyssow

Franse uitgevers vertegenwoordigde in België, had in 1924 twee boekhandels geopend in Brussel, aan de Louizalaan 36 en 110. Ook die eigende de bezetter zich toe tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nadat hij ze aan het eind van de oorlog opnieuw in handen kreeg, besloot hij samen met zijn vriend Fernand Demany – een uitermate belangrijke figuur binnen het Onafhankelijkheidsfront die de platen had bewaard – een waarheidsgetrouwe reproductie van de 'valse' *Soir* uit te geven voor het Nationale 'Solidariteitscomité'. De heruitgave [foto 5] werd verspreid op 9 november 1944, op de eerste verjaardag van de oorspronkelijke uitgave van de 'valse' *Soir* en ter gelegenheid van de bevrijding van Brussel (3 september 1944). Na het overlijden van Edouard Misguich erfden zijn zoon Jacques, fysicus en voor-

zitter van de Vereniging Jean Zay en Provence - Pédagogie, Mémoire et Histoire (Marseille), en zijn dochter Lydie Hadermann-Misguich, professor aan de VUB, de platen. In juni 2014 schonken zij ze aan het Nationaal Museum van de Weerstand (nu het Huis van het Verzet). Zo was de cirkel dan rond. De twee fotogravureplaten van Pierre Lauwers keerden terug naar de plaats waar hij ze gemaakt had. (foto 6) Tegenover de drukkerij van Ferdinand Wellens in de Ruysbroeckstraat tot slot, bevond zich nog een drukkerij van Jean Plas, bekend als 'Petit Jean' (of *kleine Jean*). Ook hij werkte mee aan de 'valse' *Soir* door de stroken te drukken met de mededeling 'Par suite d'une panne...' (als gevolg van een panne...), bedoeld om rond de krantenbundels te wikkel

dochter, Nancy Lefranc, en haar echtgenoot, Angelo Maira, en in aanwezigheid van talloze familieleden en leerlingen van het Lyceum H. Dachsbeck, werd op donderdag 10 oktober 2019 met steun van Stichting Auschwitz een herinneringskasei geplaatst. Als verzetsstrijder was Jean Plas een voorbeeld. Samen met andere leden van zijn familie, hield hij geallieerde piloten en dienstweigeraars verborgen. Een aangifte werd hem echter fataal. Hij werd opgepakt, belandde in de gevangenis van Sint-Gillis en werd dan gedeporteerd naar het kamp van Neuengamme, waar hij in maart 1945 stierf aan de mishandelingen die hij daar moest ondergaan. ■

Daniel Weyssow
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

DE FILMINDUSTRIE GRIJPT GRETIIG IN DE DOOS VAN VERZETSVERHALEN.

HERDENKEN VAN DE HELDEN, PROPAGANDA OF OPKRIKKEN VAN HET MORAAAL?

Tijdens de Tweede Wereldoorlog ontstonden in alle bezette landen verzetsbewegingen, variërend van niet-coöperatie, tot propaganda, tot het verbergen van neergehaalde piloten, en zelfs tot regelrechte oorlogsvoering die moesten leiden tot de herovering van steden.

In de constellatie van talloze verzetsbewegingen van de Tweede Wereldoorlog komen twee grote politiek gepolariseerde kampen meer in het licht: het internationalistische en over het algemeen door de Communistische Partij geleide antifascistische verzet, dat in bijna elk land ter wereld bestond, en de verschillende nationalistische fascistische/anticommunistische verzetsgroepen in door de nazi's en de Sovjet-Unie bezette landen, die zich verzetten tegen zowel buitenlandse fascistten als communisten en vaak van kant wisselden, afhankelijk van de wisselvalligheden van de oorlog en aan welke kant van de steeds veranderende militaire frontlinies zij stonden.

Bekende verzetsbewegingen zijn onder meer het Poolse verzet, Joegoslavische partizanen, Sovjet-partizanen, Chinees verzet, Italiaanse *Resistenza* (voornamelijk geleid door de Italiaanse NLC), Grieks verzet, Frans verzet, Belgisch verzet, Noors verzet, Deens verzet, Tsjechisch verzet, het Albanese verzet, het Nederlandse ver-

zet (met name de "LO" (nationale ondergrondse organisatie)) en de politiek vervolgdde oppositie in Duitsland zelf (er waren 16 belangrijke verzetsgroepen, die samen ten minste 27 mislukte pogingen ondernamen om Hitler te vermoorden). Veel landen hadden verzetsbewegingen om de As-indringers te bestrijden of te ondermijnen, en nazi-Duitsland zelf had ook een anti-nazi-beweging. Hoewel Groot-Brittannië tijdens de oorlog niet werd bezet, troffen de Britten uitgebreide voorbereidingen voor een Britse verzetsbeweging. De belangrijkste organisatie werd opgericht door de Geheime Inlichtingendienst (SIS, alias MI6) en staat nu bekend als Sectie VII. Daarnaast was er op korte termijn een geheime commando-eenheid, de *Auxiliary Units*. Er werden ook verschillende organisaties opgericht om buitenlandse verzetscellen in het leven te roepen of bestaande verzetsbewegingen te ondersteunen, zoals de Britse *Special Operations Executive* en het Amerikaanse *Office of Strategic Services* (de voorloper van de *Central Intelligence Agency* – de huidige CIA).

Er waren ook verzetsbewegingen die tegen de geallieerde invallers vochten. In Italië namen de Oost-Afrikaanse veldtocht, sommige Italiaanse soldaten en kolonisten van 1941 tot

1943 deel aan de guerrillaoorlog tegen de Geallieerden. Hoewel de Duitse nazi-verzetsbeweging *Werwolf* nooit erg belangrijk is geweest, speelde de Duitse *Volkssturm* een belangrijke rol in de Slag om Berlijn. De 'bosbroeders' van Estland, Letland en Litouwen hadden veel strijders die tot in de jaren 1960 tegen de Sovjetbezetting van de Baltische Staten opereerden. Tijdens of na de oorlog ontwikkelde zich een soortgelijk anti-Sovjetverzet in landen als Roemenië, Polen, Bulgarije, Oekraïne en Tsjecho-Slowakije.

Hoewel historici en regeringen in sommige Europese landen hebben geprobeerd het verzet tegen de nazi-bezetting voor te stellen als wijdverbreid onder hun bevolking, nam slechts een kleine minderheid van de mensen deel aan georganiseerd verzet, naar schatting één tot drie procent van de bevolking in West-Europese landen. In Oost-Europa, waar het naziregime meer onderdrukkend was, nam een groter percentage mensen deel aan georganiseerde verzetsbewegingen, bijvoorbeeld ongeveer 10-15 procent van de Poolse bevolking. Passief verzet door niet mee te werken met de bezetters kwam veel vaker voor. Na de bevrijding werden verhalen over het Verzet saga's. Anekdoten werden mythes over helden om naar op te kijken en naargelang het land, zijn

Herdenking aan de Witte Roos:
stenen pamfletten op de
Geschwister-Scholl-Platz
in München

© dcbp/ulstein bild

cultuur en zijn geschiedenis, werden de mannen en vrouwen van het Verzet herdacht om hun ware daden maar ook om een meer romantische versie van een dikwijls grijze en trieste, soms roemloos of mistig verleden.

Na de jaren van ontbering deed men er in de *fifties* alles aan om de mens weer te laten dromen, te laten lachen, om terug trots te zijn op deze herboren maatschappij. In de jaren 1950 was de film het toppunt van moderniteit en Hollywood was het Walhalla van iedereen die rijk en beroemd wilde worden. De nazi's waren de gedroomde slechteriken waartegen de perfecte helden het konden opnemen: Hollywood maakte films over het Verzet in Europa aan de lopende band. De meeste gingen gepaard met een stevige dosis pro-Amerikaanse propaganda (de Koude Oorlog zat er aan te komen en de communisten zouden geweten hebben dat de VS de sterkste waren), met een stevige dosis liefdesverdriet of met een stevige dosis historische fouten. De filmindustrie in Europa volgde, weliswaar met meer kennis van zaken, maar tegelijk ge-

bukt onder een hele reeks taboes en frustraties die de scenario's bepaalden. De Fransen hadden sterk te lijden onder het verraad van Pétain en de collaboratie van hun *gendarmierie*, de Italianen moesten het Mussolini-trauma proberen te verwerken, Duitsland likte zijn wonden, Nederland ging gebukt onder het massaal verdwijnen van verklikte Joden en een groot aantal landen uit Oost-Europa geraakten van de regen in de drop door de bezetting door de Sovjet-Unie. Je kan tot vandaag rekenen dat er heel regelmatig nieuwe films verschijnen over het Verzet in al zijn vormen. Sommigen zijn regelrechte propagandafilms geworden, andere zijn verhalen, trouw aan historisch correcte heldendaden. Een aantal van die helden blijft de scenaristen inspireren: zo werd Sophie Scholl één van die personages die zowel auteurs als publiek blijft boeien. Zij maakte deel uit van de verzetsgroep *Die Weiße Rose* die opriep tot geweldloos verzet tegen het naziregime door het uitdelen van pamfletten. De eerste vier pamfletten werden verspreid tijdens de zomer van 1942 en riep

de lezers op om deze te kopiëren en verder te verspreiden. In januari 1943 werd het vijfde pamflet verspreid: hierin stond te lezen dat Hitler de oorlog niet kon winnen en dat zowel Duitsland als de rest van Europa op federale basis moest worden heropgebouwd. Op 18 februari 1943, verspreidde Sophie Scholl, samen met haar broer Hans, het zesde pamflet in de gebouwen van de universiteit van München. Ze werden betrapt en kregen op 22 februari een kort proces achter gesloten deuren, waar ze ter dood veroordeeld werden. Dezelfde dag nog werden beiden geëxecuteerd. Sophie, een knap jong meisje, een sterke vrouw, werd een martelaar en een heldin. Menig boek is over haar geschreven en een aantal films en documentaires werden aan haar gewijd, waaronder *Die Weiße Rose* van Michael Verhoeven uit 1982; *Fünf letzte Tage* van Percy Adlon uit 1982 en *Sophie Scholl - die letzten Tage* van Marc Rothemund uit 2005. ■

Georges Boschloos
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

SPOREN VAN HERINNERING 2022 - 2023

DE DADERS

Deel 1 - nr 45

Deel 2 - nr 46

Deel 3 - nr 47

Deel 4 - nr 48

Beste lezer,

Met het huidige nummer trekken wij met zekere fierheid een lijn onder dit eerste thema dat de kalender van een schooljaar heeft gevolgd. Onze dankbetuigingen gaan voornamelijk uit naar meerdere spontane reacties van leerkrachten die een aantal van hun lessen in functie van de sub-thema's hebben gekozen. Evenzeer zijn wij ons bewust van het tijdloos karakter van de artikelen; zij kunnen ook komende schooljaren gebruikt worden, wat ons werk nog meer valoriseert.

Het thema van het schooljaar 2022-2023 is 'Daders'. Vier nummers zullen op zowel historisch, psychologisch/criminologisch als op ethisch vlak de daders en hun misdaden uitspitten.

Met genoegens sluiten wij het thema 'verzet' af. Tijdens de zomervakantie zal de ploeg van de vzw *Auschwitz in Gedachtenis* de komende rubrieken onderzoeken en vormgeven. Meerdere specialisten in dit onderwerp zullen aangeschreven worden om een kwalitatief hoogstaand pedagogisch bulletin aan te kunnen bieden.

Namens de medewerkers van de vzw *Auschwitz in Gedachtenis* wensen wij elkeen een rustgevende zomervakantie toe en geven wij jullie afspraak voor het nieuwe thema in september 2022.

Johan Puttemans

Pedagogisch coördinator
Vzw *Auschwitz in Gedachtenis*

KINDEREN IN HET VERZET

De geschiedenis van het verzet en de grote thema's van WOII door de ogen van drie 13-jarigen. Momenteel is deel 8 in voorbereiding.

Meer info en bestellingen:

De Poort - Nederkouter 137 - 9000 Gent

09/225 31 28 - webshop@depoort.com

VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS - STICHTING AUSCHWITZ
WOLSTRAAT 17/BUS 50 - 1000 BRUSSEL - TEL.: +32 (0)2 512 79 98

WWW.AUSCHWITZ.BE
INFO@AUSCHWITZ.BE

Eindredactie: Henri Goldberg
Hoofdredactie: Frédéric Crahay, Johan Puttemans
Redactiesecretaris: Georges Boschloos
Redactiecomité: Dirk Lagast, Jean Cardoen, Dimitri Roden, Fabian Van Samang, Anne-Sophie Van Vyve
Vertalingen naar het Nederlands: Rudy Trullemans
Graficus: Georges Boschloos

Met de steun van:

 **nationale
loterij**
MEER DAN SPELEN